

6

**Mütareke Dönemi
İstanbul'unda
İktisâdi Düzenlemeler**

**Economic Regulations
in Armistice Period
Istanbul**

Arzu Terzi

TÜRKİYE BİLİMİER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Mütareke Dönemi İstanbul’unda İktisâdi Düzenlemeler*

Arzu Terzi**

Özet

Zaruri ihtiyaç maddelerinin halkın alım güçlerine uygun fiyatlarla satılması devletlerin yönetiminde dikkatle takip edilmesi gereken önemli bir husustur. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Osmanlı Devleti’nin de içinde bulunduğu birçok ülke savaşın neticesi olarak pahalılığın etkisi altına girmiştir. Bu süreçte devlet yöneticileri, pahalılığı önlemek ve zarurî ihtiyaç maddelerinin fiyatlarını kontrol altında tutabilmek için farklı ekonomik politikalar benimsemişlerdir. İşte bu çalışmanın konusu da Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’nın bitimiyle başlayan Mütareke döneminde zaruri ihtiyaç mallarında gün geçtikçe yükselen fiyatlara ve piyasada oluşan karaborsaya karşı özellikle başkent İstanbul’da uyguladığı iktisadî düzenlemelerin incelenmesidir. Bu amaçla makalede önce yeni iktisadî tedbirlerin alınması için İâşe Encümeni dâhilinde açılmasına ihtiyaç duyulan Mücadele-i İktisâdiye Kalemî’nin kurulması ve çalışmaları ele alınmıştır. Ardından bu çalışmalar arasında en dikkat çekicileri olan Amerikan ve Fransız satış barakaları ve numune bakkallar uygulamalarının muhtevaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Mütareke, İstanbul, Satış barakaları, Mücadele-i İktisâdiye Kalemî, İâşe Encümeni, Numune bakkallar

---

* Bu yazı tarafımdan daha önce kaleme alınan ve yayınlanan “Osmanlı Devletinin Mütareke Dönemi Fiyat Politikaları” (*Osmanlıdan Cumhuriyete Esnaf ve Ticaret*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s. 161-194) adlı çalışmanın yeniden gözden geçirilmiş ve ilaveler yapılmış metnidir.

** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, terzi[at]istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8820-8110

Economic Regulations in Armistice Period Istanbul

Abstract

The sale of essential goods at prices appropriate to the purchasing power of society is an important issue that administrations of states must carefully monitor. For many states, including the Ottoman Empire, following the First World War, the cost of living reflects the consequences of the war. Therefore, throughout this process, state administrators implemented various economic policies to prevent high prices and keep the prices of essential goods under control. This study aims to analyze the economic regulations enforced by the Ottoman Empire, especially in the capital city of Istanbul, against the ever-rising prices of essential goods and the black market during the armistice following the end of the First World War. In order to do that, this article first discusses the establishment and activities of the *Mücadele-i İktisâdiye Kalemi* (Bureau of Economic Counteraction), which was considered necessary to be established within the *Îâşe Encümeni* (Committee of Provision) to take further economic measures. Then, the most notable of practices, namely the American and French sales barracks and sample grocery stores, will be examined in terms of their contents.

Keywords

Armistice, Istanbul, Sales Barracks, Committee of Provision, Sample Grocery Stores, Bureau of Economic Counteraction

1. Giriş

30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra ablukanın kalkmasıyla ticaret yolları açılmıştır. Bu durum İstanbul piyasasında kısa süreli bir rahatlama sağlamış; eşya ve özellikle gıda maddelerinin fiyatlarında düşüş yaşanmıştır. Ancak bu süreç kısa sürmüş ve fiyatlar tekrar yükselmeye başlamıştır. Gelişmeleri Duyûn-ı Umûmiye İdaresi tarafından hazırlanan İstanbul Tüketici Fiyatları İndeksi'nden de takip etmek mümkündür.¹

Tablo I. İstanbul Tüketici Fiyatlar İndeksi

Aylar	1917	1918	1919	1920
<i>Ocak</i>	405	1645	2130	1440
<i>Şubat</i>	475	1640	2200	1355
<i>Mart</i>	565	1700	1680	1350
<i>Nisan</i>	580	1860	1305	1390
<i>Mayıs</i>	605	1730	1215	1380
<i>Haziran</i>	670	1850	1225	1365
<i>Temmuz</i>	790	1905	1170	1420
<i>Ağustos</i>	800	1920	1170	1440
<i>Eylül</i>	975	1860	1240	1430
<i>Ekim</i>	1255	1485	1135	1430
<i>Kasım</i>	1480	1675	1170	1435
<i>Aralık</i>	1465	2205	1260	1440

Tabloda görüldüğü üzere 1918 yılının Ekim ayında indekste 1860'tan 1485'e doğru hızlı bir düşüş yaşanır, Aralık 1918-Şubat 1919 arası tekrar yükseliş başlayarak Şubat ayı itibariyle indeks 2200'e ulaşır. Bundan sonra ise yaşanan düşüşler hiçbir zaman 1917 yılının ilk yarısındaki haline ulaşamaz.

İstanbul piyasasında meydana gelen pahalılığın pek çok etkeni vardır. Bunlar içinde en önemli sebeplerden biri, savaş döneminde bir türlü önü alınamayan spekülasyon ve karaborsanın devam etmesidir. Piyasalarda ihtiyaçtan fazla olması ve karşılığının bulunmaması gibi sebeplerle paranın sürekli olarak kıymetinin düşmesinin de kuşkusuz

¹ Tefrik Çavdar, *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla "...Vaziyet ve Manzara-i Umumiye"*, İstanbul 1971, s. 117-118. Duyun-ı Umumiye İdaresi tarafından hazırlanmış olan bu indekste 1914=100 olarak kabul edilmiştir.

pahalılıktaki payı büyüktür.² Paranın değer kaybetmesine karşı tüketim maddelerinin sürekli pirim yapması, tüccar olsun olmasın parası olan herkesi mala yatırım yapmaya yöneltmiştir. Dolayısıyla bu durum spekülasyonları arttırmış, piyasalardaki dengeleri bozarak karaborsa ve vurgunları çoğaltmıştır. Pahalılığı ateşleyen sebepler arasında özellikle zahire üzerinde nakliye zorluğu, nakliye masraflarının yüksekliği, toptancı ile perakendeci esnaf arasında çok sayıda aracının bulunması, sebze ve meyve satışlarında Şehremaneti tarafından toplanan vergilerin fazlalığı,³ ev, dükkân ve mağaza kiralarının yüksekliği⁴ gibi faktörleri de göz ardı etmemek gereklidir. 1919 yılı sonlarında pahalılıkla mücadele eden devlet adamları ve bazı özel cemiyet başkanları İstanbul'daki fiyatların yüksekliğini diğer ülkelerin başkentlerinin fiyatlarıyla mukayese etmişlerdir. Buna göre İstanbul'un fiyatları Roma'dan on, Paris'ten yedi kat daha yüksektir⁵ ve Viyana'dan ve Rusya'nın büyük şehirlerinden sonra dünyanın en pahalı şehridir.⁶

Aynı problemleri yaşayan diğer devletlerde olduğu gibi⁷ Osmanlı Devleti de İstanbul piyasasındaki istikrarı yeniden sağlamak için bir takım düzenlemelere gitmek zaruretini hissetmiştir. Dolayısıyla bu dönemde, ihracatı sınırlamak ve ithalatı teşvik etmek suretiyle tükenen stokları yenilemek, halkın zarurî ihtiyaçlarını karşılamak ve fiyat artışlarıyla mücadele etmek devletin İstanbul için iktisadî siyasetinin esasını teşkil etmiştir.⁸ Mütareke sonrası fiyat artışlarına karşı mücadelede ilk önemli adım, *İaşe Encümeni*'nin kurulmasıdır.⁹ 19 Haziran 1919'da çıkartılan bir kararname ile

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kâğıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, İstanbul: Eren Yayınevi, 1996.

³ *İkdam*, nr. 8155, 29 Muharrem 1338/25 Teşrîn-i evvel 1919, s. 4.

⁴ *İkdam*, nr. 8141, 15 Muharrem 1338/11 Teşrîn-i evvel 1919, s. 3; *Aynı gazete*, nr. 8258, 16 Cemâziyel-evvel 1338/6 Şubat 1336.

⁵ *İkdam*, nr. 8141, 15 Muharrem 1338/11 Teşrîn-i evvel 1919, s. 3.

⁶ *İkdam*, nr. 8149, 23 Muharrem 1338/19 Teşrîn-i evvel 1919, s. 1.

⁷ Mesela aynı dönemde Fransa'da pahalılığa karşı ciddi bir mücadelenin başlatıldığı söylenebilir. Bu konuda önemli tespitleri içeren bir yazı için bkz. *Vakit*, nr. 659, 3 Zilhicce 1337/ 31 Ağustos 1919.

⁸ Vedat Eldem, "Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri, 8-10 Haziran 1973*, Ed. Osman Okyar, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1975, s. 400.

⁹ Aşlında I. Dünya Harbi sırasında Osmanlı Devleti'nde Avrupa devletlerindeki gibi merkezî bir iaşe örgütünün bulunmayışının eksikliği ciddi boyutlarda hissedilmiş ve Alman iaşe örgütü örnek alınarak 23 Temmuz 1916'da çıkartılan geçici bir iaşe kanunu ile ordu ve halkın iaşesini birlikte yönetecek İaşe-i Umûmiye idaresi teşkil edilmiştir. Bu uygulama ile memleket bölgelere taksim edilmiş, bölgeler dışına zahire ihracı yasaklanmış, bölgelerde stok fazlasının satışını yapmaya ise Dâhiliye Nazırı'nın başkanlığı altında kurulan Merkez İaşe Heyeti yetkili kılınmıştır. Ancak uygulanan Alman modelinin Osmanlı memleketine uygun olmaması sebebiyle İaşe İdaresi'nden beklenen fayda sağlanamamış ve 18 Ağustos 1917'de çıkarılan bir kararname ile ordu ve halkın iaşesini sağlama görevi Harbiye Nezâreti'ne verilerek, bu nezârete bağlı bir İaşe Umum Müdürlüğü teşkil edilmiştir. Savaşın son aylarına doğru örgüt yeniden yapılandırılmış ve 30 Temmuz 1918 tarihli bir kararname ile müdürlük müstakil bir *İaşe Nezâreti* haline getirilmiştir. Savaşın sonuna doğru kurulmasına rağmen daha teşkilâtını tamamlayamadan pek çok usulsüzlüklere karışıp piyasaya yüksek oranlarda borçlanan ve bu kısa sürede bütçeye bir buçuk milyon liralık bir yük getiren İaşe Nezâreti 20 Ocak 1919'da kaldırılmıştır. Bu hususta tafsilât için bkz. Tuncay Öğün, *Kafkas Cephesinin I. Dünya Savaşındaki Lojistik Desteği*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi

memleketin iâşeye ait ihtiyaçlarını temin için gereken tedbirleri almak, özellikle karaborsacılıkla mücadele etmek ve ihtiyaç sahiplerine ekmek bedeli dağıtmak üzere Dâhiliye Nezâreti’ne bağlı olarak Encümen teşkil edilmiştir.¹⁰

Mütareke Döneminde İâşe Encümeni’nin çalışmalarına başlamasından sonra İstanbul piyasasındaki fiyat artışlarına karşı ciddi uygulamalar yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde İstanbul’daki pahalılığa karşı uygulamaya sokulan yeni ekonomik düzenlemeler aşağıda incelenmiştir.

2. Mücadele-i İktisâdiye Kaleminin Teşkilî ve Çalışmaları

Kısıtlı bir memur kadrosuyla oluşturulan İâşe Encümeni kısa bir süre sonra teşkilatlandırılmış ve Encümen’e bağlı Mücadele-i İktisâdiye Kalemi kurulmuştur (Eylül 1919).¹¹ Mücadele-i İktisâdiye Müdürlüğü’nün kuruluşundan sonra İstanbul’daki pahalılıkla mücadelede daha somut adımlar atıldığı görülmektedir. Bu cümleden olarak Mücadele-i İktisâdiye Kalemi ve Şehremaneti iş birliği ile zorunlu ihtiyaç maddelerinin tavan fiyattan haftalık olarak fiyatları tespit edilmiş, Dâhiliye Nezâreti’ne takdim edilip onaylandıktan sonra haftada bir gazetelerde yayınlanmıştır. Listelere dâhil olmayan maddeler için ise toptan fiyatına nakliye ile birlikte %15’ten fazla kâr konmaması karar altına alınmıştır.¹² Dolayısıyla dönemin gazetelerinde İstanbul halkına satılan zaruri ihtiyaç maddelerinin haftalık fiyatlarının seyrini takip etmek mümkündür.

Yayımları, 1999, s. 56-85; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkilâbı Tarihi*, Cilt III, Kısım 4, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1967, s. 536-538, 543; Zafer Toprak, *Türkiye’de “Millî İktisat” 1908-1918*, Ankara: Yurt Yayınları, 1982, s. 283-294; Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994, s. 43-47; Eldem, *Cihan Harbinin*, s. 375-377.

¹⁰ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dosya Usulü İradeler Tasnifi (DUİT.), nr. 37-2/15-4-2, leff. 1, 4. İâşe Nezâreti’nin kaldırılış tarihi olan Ocak 1919 ile Encümen’in kuruluşu olan Haziran 1919 tarihine kadar geçen zaman içinde istikrarlı olmayan bir uygulamalar zincirinin yaşandığı görülmektedir. Çalışma konumuzun dışında olmasından dolayı burada çok kısa olarak temas edilecek olunursa, Nezâretin kaldırılmasından kısa bir süre sonra ordu, devlet memurları ve muhtaç durumdaki ahalinin zarûrî ihtiyaç maddelerini temin ve dağıtım ile sürekli artan fiyat artışlarına engel olmak ve ithalat ve ihracattaki iktisadî dengeyi muhafaza etmek gibi işleri yürütmek üzere 2 Şubat 1919’da Ticaret ve Ziraat Nezâreti’ne bağlı İâşe Umum Müdürlüğü kurulmuştur (BOA, DUİT., nr. 37-2/15-4-1, leff 1). On gün sonra 12 Şubat 1919’da adı geçen müdürlük Şehremaneti’ne bağlanmıştır (BOA, DUİT., nr. 37-2/15-6-1, leff 1). Bağlanma sebebi olarak Şehremaneti teşkilâtının müdürlüğün yapacağı işleri yerine getirebilecek vasıtalara sahip olması ve belediye dairelerinin ekmek dağıtım mıntıklarını daha nizamlı bir şekilde kontrol edebileceği ileri sürülmüştür (BOA, DUİT., nr. 37-2/15-6-1, leff 4). Bir ay gibi kısa bir süre sonra 12 Mart 1919’da iâşe işlerinin önem ve aciliyetinden dolayı alınacak tedbirlerin ve yapılacak muamelelerin bürokratik yazışmalara takılmadan işleme konması için, İâşe Müdüriyeti çıkartılan bir kararname ile bu sefer doğrudan doğruya Dahiliye Nezâreti’ne bağlanmıştır (BOA, DUİT., nr. 37-2/15-6-1, leff 2-3). Aynı senenin Haziran ayına gelindiğinde ise İâşe Müdüriyeti tamamen kaldırılmış ve yukarıda bahsi geçen İâşe Komisyonu kurulmuştur.

¹¹ *Vakit*, nr. 706, 24 Muharrem 1338/30 Teşrîn-i evvel 1919.

¹² BOA., Dahiliye Nezâreti İdare-i Umûmî tasnif (DH-İ.UM), nr. E/57/47; nr. E/57/59; *Takvim-i Vekayi*, nr. 3760, 5 Cemâziyel-evvel 1338/27 Kânûn-ı sâni 1336, s. 3- 4; *İkdam*, nr. 8133, 7 Muharrem 1338/3 Teşrîn-i evvel 1919, s. 3.

Münferit malların fiyatlarının düşürülmesi için İaşe Encümeni ve Şehreminliği müşterek çalışmalar yaparak bazı kararnameler de çıkartmışlardır. Meselâ çıkarılan bir kararname ile et fiyatlarının düşürülmesi, denetimin sağlanarak fiyatların kontrol altında tutulması ve vurgunculuğun önlenmesi için hayvan satışlarının cinslerine göre tayin edilen belirli gün ve yerlerde kurulan pazarlarda yapılmasına dair uygulama başlatılmıştır.¹³

Bu çalışmalar doğrultusunda eşya ve gıda maddeleri üzerine fiyat etiketleri konma zorunluluğu getirilmiştir. Gerçi I. Dünya Savaşı sırasında Men'i İhtikâr Heyeti'nin yayınladığı beyannamede "satılan malların hepsinin üzerinde fiyatlarını açık sûrette gösteren bir pusulanın bulunması" belirtilmiştir.¹⁴ Ancak Mütareke döneminde etiket koymanın mecburiyet haline getirildiği ve işin de sıkı tutulduğu görülmektedir. Başta gıda maddeleri olmak üzere bütün zorunlu ihtiyaç maddelerine etiket konmasıyla, çeşitli mağaza ve dükkânlarda satılan aynı cins maddelerin fiyatlarının birbirine yakın nispette bulunması ve fiyatların kontrolünün kolaylığı düşünülmüştür.¹⁵ İaşe Encümeni tarafından gazetelerde sık sık neşredilen ilânlardan etiketin hem toptan ve hem de perakende satılan eşyaya uygulandığı dikkat çekmektedir. Meselâ un çuvallarının ağzına unun miktarının, cinsinin, fabrikanın isminin yazıldığı bir etiket konulması, bunu yapmayan fabrikatör ve tüccarın ise mallarının müsadere edilerek Divân-ı Harb'e sevk edilecekleri ilân edilmektedir.¹⁶ Bir başka ilânda ise kahvehane, meyhane ve lokantaların iç ve dış taraflarına fiyatlarını gösteren Türkçe ve Fransızca birer levha asmaları, asmayanlar hakkında ise kanunî işlem yapılacağı bildirilmektedir.¹⁷ Kısa bir süre sonra kasapların da etlere etiket koymaları karar altına alınmıştır.¹⁸

Aynı süreçte tüketicinin korunması yönünde uygulamalar başlatılmıştır. Gıda maddelerinin fiyatları hususunda esnaftan şikâyeti olan halkın, bu şikâyetlerini bildireceği kurum ve kuruluşlar resmî gazete aracılığıyla sık sık halka duyurulmuştur. Buna göre halk bağlı oldukları belediyenin memurlarına, belediye zabıtasından sorumlu karakollardaki komiser muavinlerine veya öğleden önce saat 10.30 ila 12.00 arasında belediye dairelerinde bulunacak iaşe memurlarına sözlü veya yazılı olarak şikâyetlerini bildirebileceklerdir. Bu doğrultuda şikâyetleri hemen işleme alınacaktır.¹⁹

Fiyatlar üzerinde mevcut kararlara uymayan karaborsacıların cezalandırılmaları hususunda Mütareke sonrasında daha caydırıcı uygulamalar mevcuttur. İaşe kararlarına aykırı davrananların mahkemelerini icra etmek üzere, Sultan Vahdeddin'in 23 Eylül

¹³ BOA, DH.İ-UM., nr. 20-8/2-68.

¹⁴ I. Dünya Savaşı sırasında kurulan Men-i İhtikar Komisyonu'nun metni için bkz. Zafer Toprak, *Türkiye'de*, belge 333, s. 398-400.

¹⁵ *İkdam*, nr. 8129, 3 M 1338/29 Eylül 1919, s. 2; *İkdam*, nr. 8133, 7 M 1338/3 Teşrîn-i evvel 1919.

¹⁶ *İkdam*, nr. 8161,6 Safer 1338/31 Teşrîn-i evvel 1919, s. 4.

¹⁷ *İkdam*, nr. 8174, 19 Safer 1338/13 Teşrîn-i sâni 1335(1919), s. 4.

¹⁸ *İkdam*, nr. 8202, 19 Rebîü'l-evvel 1338/ 12 Kânûn-ı evvel 1335(1919), s. 3.

¹⁹ *Takvim-i Vekayi*, nr. 3760, 5 CA 1338/27 Kânûn-ı sâni 1336(1920), s. 3 -4.

1919 tarihli iradesi ile İlaşe Encümeni binasında Divân-ı Harb-i Örfî’nin teşkil edilmiştir.²⁰ İlaşe müfettişleri piyasada mevcut çeşitli eşyanın fiyatını tetkik edip, hangi tüccarın fazla fiyatla mal satıp karaborsaya saptığını İlaşe Divân-ı Harbî’ne bildirirken, diğer yandan Divân-ı Harb her on beş günde bir periyodik olarak mesâf cetvellerini İlaşe Encümeni ve Şehremâneti’ne göndermiştir.²¹ Nitekim 20 Ekim 1919 tarihinde çalışmalarına başlayan Divân-ı Harb’de altı ay içinde toplam 1.665 dava görüşülmüş ve bunlardan 1.072’si hükme bağlanmıştır.²² Dönemin basınından bu hususa dair haberleri takip etmek mümkündür.²³

İlaşe Mücadele-i İktisâdiye Müdürlüğü’nün bir başka girişimi zahire ve sebze fiyatlarına tesir edebilmek için Şehremâneti’ne bir zahire borsası ile sebze halinin teşkilinin düşünümesidir.²⁴ Zahire borsasının tesisi için faaliyete geçilmiş, Ticaret Nezâreti tarafından Şura-yı Devlet’e sunulan teklif İlaşe Encümeni’ne havale edilerek görüşü sorulmuştur. Encümenin bu hususta “Anadolu’nun her kazasında ‘tahıl mahalli’ denilen pazaryerleri yani bir nevi borsalar mevcut iken, başkent İstanbul’da bir zahire borsasının bulunmayışının hayret uyandırdığı” şeklinde müspet bir yorumu mevcuttur.²⁵ Bununla beraber zahire borsasının teşkilinin hemen mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Zira İlaşe Encümeni’nin görevine son verilmesinden sonra Şehremaneti’nin zahire borsasının kurulması ve genel bir piyasanın oluşturulması amacıyla talimatname hazırlatması ve tüccarların ellerinde bulunan zahirelerin miktarının tespit edilebilmesi için her tüccardan birer beyanname istetmesi bunun göstergesidir.²⁶

3. Halka Ucuza Mal Satmak Üzere Satış Barakalarının Açılması

İncelenen dönemde pahalılığa karşı fiyatları düşürmek için en dikkat çekici uygulamalarından biri, İstanbul piyasasında rekabet ortamının bizzat hükûmet tarafından hazırlanmasıdır. Bu aşamada İlaşe Encümeni, İstanbul’un çeşitli yerlerinde barakalar inşa etmek suretiyle toptan fiyatına yakın bir fiyatla eşya satışını taahhüt

²⁰ *Takvim-i Vekayi*, nr. 3657, 2 Muharrem 1338/28 Eylül 1335(1919), s. 1; *İkdam*, nr. 8128, 2 Muharrem 1338/28 Eylül 1919. Aslında savaş boyunca vurguncu esnaf veya tüccar Divân-ı Harb’e sevk edilmişlerse de çoğu zaman suçlu oldukları ispat edilememiş, dolayısıyla da bu uygulama caydırıcı olmamıştır.

²¹ *İkdam*, nr. 8150, 24 Muharrem 1338, s. 3.

²² BOA, DH-İ.UM., nr. 20-9/2-58, leff 3. Kalan davalardan 200’ünün yabancı devlet vatandaşı olması veya başka bir memlekete gittiğinin zabıta tarafından bildirilmesinden dolayı saklı tutulduğu, 393’ünün ise halen görülmekte olduğu aynı belgede belirtilmektedir.

²³ Meselâ iaşenin tayin ettiği cins ve fiyattan farklı ekmeğe çıkaran fırıncılardan 10 kişi ile mağazasındaki zarûrî ihtiyaç maddeleri üzerine etiket koymayan Pangaltı Büyükdere caddesindeki Bakkal Vasil’in 18 Kasım 1919’da İlaşe Divân-ı Harbî’nde mahkemeleri icra edilmiş ve çeşitli cezalara çarptırılmışlardır *İkdam*, nr. 8179, 25 Safer 1338/19 Teşrîn-i sâni 1919, s. 3.

²⁴ *İkdam*, nr. 8179, 25 Safer 1338/19 Teşrîn-i sâni 1919, s. 3; *Aynı gazete*, nr. 8195, 12 Ra 1338/ 5 Kânûn-ı evvel 1335 (1919), s. 4; *Aynı gazete*, nr. 8232, 20 R 1338/12 Kânûn-ı sâni 1920, s. 3.

²⁵ *İkdam*, nr. 8181, 27 Safer 1338/ 21 Teşrîn-i sâni 1919, s. 3.

²⁶ *Peyam-ı Sabah*, 15 Ramazan 1338/3 Haziran 1336(1920), nr. (*Peyam* nr. 546; *Sabah* nr. 10976), s. 3.

edecek tüccarlara, bu barakaları belirli bir süre için ücretsiz tahsisine yönelik bir uygulama yapma kararı almıştır. Böylece halk ihtiyaçlarını daha ucuza temin etmek için bu satış barakalarını tercih edecek ve piyasalarda rekabet ortamı oluşacağından pahalıya mal satan tüccar ve esnaf da fiyatlarını aşağı çekmek zorunda kalacaktı.

Aslında benzer bir uygulamaya, Sultan II. Abdülhamid döneminde de rastlanır. 1878-1879 Osmanlı - Rus Harbi'nin etkisiyle tedavüldeki kaimelerin sürekli kıymet kaybetmesi piyasalarda fiyatların artmasına yol açmıştır. Özellikle et fiyatlarının aşırı şekilde yükselmesi ve İstanbul halkının neredeyse et satın alamayacak hale gelmesi üzerine Sultan II. Abdülhamid'in verdiği emir, et satışında rekabet piyasasını oluşturma hedeflidir. Buna göre askerî daire müteahitleri tarafından yeterli miktarda koyun alınıp kesilerek, geceden her kasap dükkânının yanında geçici olarak yapılacak sergi yerlerinde Şehremâneti'nce ucuz fiyatla halka et satılacaktır. Sultanın emri yerine getirilip geceden sergiler kurulduğunda ertesi sabah halk bu uygulama ile ucuz et almaya yönelmiş ve kasaplar akıllarına gelmeyen bu tedbirin üzerine zarar etmemek amacıyla et fiyatlarını aşağı çekmişlerdir.²⁷

İaşe Encümeni de benzer uygulamayı başlatmak üzere barakalarda mal satmak isteyen tüccarlar için bu konuda bir teklif metni hazırlatıp talip olanların Encümen'e müracaat etmelerini gazeteler vasıtasıyla ilan ettirmiştir. Ancak Encümen'in yaptığı bu davete, piyasanın tanınmış büyük sermaye sahibi tüccarlarının rağbet etmedikleri görülmektedir. Buna karşılık birkaç küçük tüccarın, barakalarda satılacak gıda maddeleri ve eşyanın hükümet tarafından satın alınıp kendilerine teslim edilmesini talep ettikleri teklifleri ise Encümen tarafından reddedilmiştir. Çünkü satın alma işlemlerinin hükümetçe yapılmasının pek çok suiistimale yol açabileceği hususu önceden yaşanan tecrübeler ile sabittir.

Girişim bu şekilde sonuçlanamazken, İtilaf devletlerinin iaşe nezdindeki murahhası Miralay Woods'un Encümen'e, barakalarda ucuz fiyatla zaruri ihtiyaç maddeleri satma teklifi husûsunda hem Amerika Muâvenet heyetinin hem de başka yabancı şirketlerin fikirlerini alacağını belirtmesi üzerine uygulamanın boyutu değişmiştir.²⁸ Miralay Woods yaptığı görüşmeler neticesinde biri tüccar gurubuna, diğeri ise Amerika Muâvenet Heyeti'ne ait olan iki ayrı teklifle Encümen'e dönmüştür.

Encümen Amerikan Muavenet Heyeti'nin teklifine daha uygun bulmuştur. Buna göre Amerika Muâvenet Heyeti hazırladığı teklif mektubunda kendilerine tahsis olunan satış yerlerinde getirecekleri, elbise, kundura, pirinç, şeker, kahve gibi eşyayı fabrika fiyatı üzerine sadece nakliye masrafı ile gümrük resmini ilave etmek suretiyle satmayı taahhüt

²⁷ *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990, s. 192.

²⁸ İaşe Encümeni reisi tarafından Dâhiliye Nezâretine hitâben yazılan 2 Eylül 1335/2 Eylül 1919 tarihli tezkire: BOA, DH-İ.UM, nr. 20-7/2-5, lef 4.

ediyordu. Bunun karşılığı olarak, fiyatlara herhangi bir ilavede bulunmayacaklarından kendilerinden sattıkları mal için ayrıca temettü vergisi talep edilmemesini şart koşuyorlardı. Heyetin teklif mektubu içinde satış noktalarının şehrin çeşitli yerlerinde ve hatta memleket genelinde açılması ve herkesin istisnasız bu satış yerlerinden istifadesinin teminine dair bir madde de yer almaktaydı. Ayrıca heyet tarafından satış barakalarının Osmanlı hükûmetince inşa olunması ve bu yerler için heyetten ücret istenmemesi talep edilmekteydi. Yukarıda da belirtildiği üzere bu madde zaten Encümen tarafından ilk ilanda yerli tüccara vaat edilen bir husustu. Bundan başka heyetin teklif mektubu, getirecekleri gıda maddeleri ve eşyaların biriktirilip saklanması için hükûmet tarafından ücretsiz depo ve ambar verilmesi, gümrük işlemlerinde her türlü kolaylığın gösterilmesi gibi birtakım maddeleri de içermekteydi.²⁹

İşe Encümeni ve Dâhiliye Nezâreti tarafından yapılan görüşmeler neticesinde Amerikan Heyetinin teklifi prensipte kabul görmüştür. Kabul edilme sebepleri ise Amerika Muâvenet Heyetinin öteden beri ırk ve mezhep ayırımı yapmaksızın fakirlere karşılıksız yiyecek ve eşya yardımı yapan bir hayır cemiyeti olmasından dolayı menfaat peşinde koşmayacağı, getireceği eşyayı serbest olarak bütün ahaliye satacağından piyasalarda ticarî rekabet ortamının oluşacağı ve dolayısıyla fiyatlarda düşüşün yaşanacağı şeklinde açıklanmıştır.³⁰ Bununla birlikte baraka inşa fikrine, Dâhiliye Nezâreti pek de sıcak bakmamaktadır. Zira Nezâret, kereste ve diğer levâzım fiyatlarıyla amele ücretlerinin son derece yüksek olmasından dolayı baraka inşâsının hem masraflı olacağı hem de fazla zaman alacağı düşüncesindedir. Buna karşılık İstanbul’un çeşitli yerlerinde terkedilmiş halde bulunan ve kullanılmayan hamam, imarethâne vs. binaların ücretsiz tahsis edilmeleri veya uygun bir fiyatla kiralanmalarının daha yerinde olacağı görüşündedir. Dâhiliye Nezaretinin bu görüşü çerçevesinde, binaların araştırılarak tespit edilmesi ve hangilerinin masrafsız kullanılabileceği, hangilerininse ne kadar bedel ile kiralanabileceğinin tespiti için İşe Encümeni görevlendirilmiştir.³¹ İşe Encümeni ve Şehremâneti Muavinliğinin bu konudaki müşterek çalışmaları neticesinde satış mahalli ve depo olarak kullanılabilecek yerleri gösteren cetveller hazırlanmıştır.

Çalışmalar sonucu Amerika Muâvenet Heyeti’nin teklifi ve Encümen’le Dâhiliye Nezâreti’nin bu konudaki görüşleri Meclis-i Vükelâ’ya sunulmuştur. Meclis-i Vükelâ’da yapılan görüşme neticesinde Amerikan Muâvenet Heyeti’nin İstanbul halkına getirecekleri eşya ve yiyecek maddelerini fabrika fiyatı üzerine gümrük resmi ile nakliye masraflarından başka herhangi bir kâr koymaksızın satmaları, buna karşılık olarak gümrük muâmelelerinin kolaylaştırılması ve temettü vergisinden muaf tutulmalarına

²⁹ Amerika Muâvenet Heyetinin yaptığı teklifin tercüme metni: BOA, DH-İ.UM., nr. 20-7/2-5, leff 5.

³⁰ BOA, DH-İ.UM., nr. 20-7/2-5.

³¹ BOA, DH-İ.UM., nr. 20-7/2-5, leff 1.

dair hususlar kabul görmüştür.³² Satış barakalarının inşası fikrinin ise çok masraf ve zamana muhtaç olmasından dolayı bundan vazgeçilerek araştırma sonucu tespit edilen yerler ve daha sonra ilave edilebilecek binalar içinde özellikle kapalı konumlarda olan hamamlarla, kârgir bazı binaların depo yapılması ve kalanların satış yeri olarak kullanılması mecliste onaylanmıştır. Ancak bu durumun yürürlüğe konması Muâvenet Heyetinin tercihine bırakılmıştır. Fiyatların günden güne artması ve kış mevsiminin yaklaşması sebebiyle çalışmaların biran evvel tamamlanarak barakaların faaliyete geçirilmesi Meclis-i Vükelâ'da özellikle belirtilen bir husustur.³³

Amerika Muâvenet Heyeti'ne tekliflerinin kabul edildiği Encümen aracılığıyla bildirilmiştir. Zaruri ihtiyaç maddeleri kapsamına giren eşya ve maddeler de Osmanlı hükûmeti tarafından belirlenmişti. Buna göre zaruri ihtiyaç maddeleri;

1. Gaz, mum, her çeşit yağ, şeker, kahve, pirinç, süt hülâsası, makarna, reçel, peynir, galeta, bisküvi, her çeşit et, sebze ve balık konserveleri.
2. Potin, çorap, mendil, çarşaf takımları, fanila, patiska, basma, amerikan bezi, çuha, elbiselik kumaş ve hazır elbise, muşamba, lastik ve sâiredir.

Bu barakalarda yukarıda adları belirtilen maddelerden başka yerli mahsullerden sebze, zeytin yağı, yağ, balık vs. de cemiyet arzu ettiği takdirde satılabilecektir.³⁴

Satış yerlerinin yeniden inşa edilmesinden ziyâde mevcut yerlerin değerlendirilmesinin Amerika Muâvenet Heyeti tarafından da uygun görüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim satış yeri olarak kullanılacak yerler Amerikalılar ve İaşe Müdürü ile birlikte teftiş edilmiştir. 17 Ekim 1919 günü Fatih, Beyazıt ve Yeni Cami avlusu dolaşmış ve özellikle Çapa'da Gureba Hastanesi'nde yer alan bir pavyon satış mahalli olarak uygun görülmüştür. Burası hemen tahliye olunup satış yapmaya uygun hale getirilerek Amerikalılara teslim edilmiştir ve Amerikalılar buraya eşya doldurmaya başlamışlardır.³⁵ İaşe Encümeni başkanının gazetelere verdiği demeçte, bu maddelerin halkın hepsine satılmasının ve bu sayede piyasanın etkilenmesinin hedeflendiği belirtilmekle birlikte, malın az olmasından dolayı ilk etapta sadece fakir halka mal satacakları ifade ediliyordu. Bununla birlikte, Amerikalıların çok miktarda mallarının yolda olduğu da halka müjdeleniyordu.³⁶ Amerika hükûmeti murahhasının gazeteye verdiği bir beyanatta ise, biri İstanbul'da diğeri Galata'da olmak üzere iki satış yeri açmak istedikleri ve satış yerlerinde her müşteriye sınırlı miktarda eşya satılacağı

³² BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları, (MV), nr., 217/53, 20 Muharrem 1338/ 16 Teşrîn-i evvel 1335 (16 Ekim 1919).

³³ BOA, MV., nr., 217/53, 20 Muharrem 1338/ 16 Teşrîn-i evvel 1335 (16 Ekim 1919).

³⁴ Aynı yer.

³⁵ *İkdam*, nr. 8144., 18 Muharrem 1338/14 Teşrîn-i evvel 1919, s. 3.

³⁶ *İkdam*, nr. 8158, 3 Safer 1338/28 Teşrîn-i evvel 1335(1919).

bildiriliyordu. Böylece satılan maddelerin karaborsacılar tarafından zapt edilmesi önlenerek, bu satışların son zamanlarda olağanüstü bir hal alan pahalılığa bir çare olabileceği ifade ediliyordu.³⁷

Amerikalıların Çapa'da Gureba Hastanesi'ndeki barakaları 21 Kasım 1919 sabahı satış faaliyetine başlamıştır. İstanbul'un uzak-yakın mahallerinde oturan halk ihtiyaçlarını ucuza karşılamak için ve biraz da merakla Gureba Hastane'sinin pavyonlarını doldurmuştur. Ertesi gün gazetelerin bir kısmında haber baş sayfadaki yoğun kalabalığı gösteren resimle birlikte verilmektedir. Satılan malların fiyatları da gazetelere yansımıştır. Meselâ Amerika kunduralarının çifti 300 ila 600 kuruş arasında satışa sunulduğu gibi, kumaşın metresi 200 ila 265 kuruş arasındadır. Amerika patiskalarının fiyatı piyasaya nazaran %50, pirinç fiyatı ise %40 oranında daha ucuzdur.³⁸ 12 Aralık 1919'da dönemin sadrazamı Ali Rıza Paşa Çapa'daki bu satış mahalline giderek teftişte bulunmuş ve Amerika Muâvenet heyeti reisi Binbaşı Arnold'a gösterdikleri bu insanîyet ve yardımdan dolayı teşekkür etmiştir.³⁹ Çapa'daki satış barakalarına halkın yoğun talebi olmuş, ucuz gıda maddesi ve muhtelif eşya satın almak isteyen İstanbul halkı her gün barakaların etrafında kalabalık kuyruklar oluşturmuştur.⁴⁰

Kısa bir süre sonra barakalardan birtakım açığızlerin fazla mal alıp dışarıda satmaları tarzında meydana gelen bazı suiistimallerin önlenmesi için, sadece yangın-zede aileler ile fakirlere vesika karşılığı eşya satılması kararlaştırılmıştır. Bu vesika halka bağlı oldukları muhtarlardan alacakları ilmühaber, mahalli polis merkezi ile yangın-zede komisyonu tarafından tasdik olunduktan sonra Hilal-i Ahmer şubesi tarafından verilecektir.

Barakaların etrafını her gün büyük bir halk kalabalığının sarmasından dolayı izdihamı önlemek için eşya satın alacak halkı oturdukları bölgelere göre belirli günlere taksim etmek şeklinde bir düzenleme yapıldığı da tespit edilebilmektedir. Buna göre;

Pazartesi: Küçük Ali Paşa ve civarı,

Salı: Fatih ve civarı,

Çarşamba: Aksaray ve civarı,

Perşembe: Eyüp Sultan ve civarı,

Cuma: Topkapı ve civarı

Cumartesi: Bütün gayr-ı müslim halk, mal satın alabileceklerdi.⁴¹

³⁷ *İkdam*, nr. 8174, 19 Safer 1338/13 Teşrîn-i-sâni 1335(1919), s. 4.

³⁸ *İkdam*, nr. 8182, 28 Safer 1338/22 Teşrîn-i-sâni 1335(1919), s.1.

³⁹ *İkdam*, nr. 8202, 19 RA 1338/12 Kânûn-ı evvel 1335(1919).

⁴⁰ *İkdam*, nr. 8299, 2 Recep 1338/ 23 Mart 1920, s. 3.

⁴¹ *İkdam*, nr. 8303, 6 Recep 1338/27 Mart 1920, s. 2.

Bununla beraber Çapa'daki bu satış barakası faaliyetini sürdürürken piyasada zaruri ihtiyaç mallarının bir kısmının fiyatlarındaki artışın da devam ettiği görülmektedir. Nitekim bir yandan basında Amerika Muâvenet Heyetinin açtığı barakalarda ucuz fiyatla şeker ve benzeri erzak satıldığı yazılırken, diğer yandan şekerin yeni bir zam gördüğü haberi verilmekte, harpten dolayı zayıf kalan çocuk artık beslenmesi gerekirken karaborsacıların şeker ve erzak fiyatlarını sürekli pahalandırmalarının acıklı bir durum olduğuna dikkat çekilmektedir.⁴²

Amerika Muâvenet Heyetinin biri İstanbul'da diğeri Galata'da olmak üzere iki satış barakası açmak istediği yukarıda Amerikan murahhasının demecinde belirtilmişti. Hakikaten Galata tarafında da satış yeri açmak için bir müddet sonra araştırmalar başlatılmıştır. Bir önceki baraka seçiminde olduğu gibi, baraka inşa etmenin hem zamana ihtiyacı olmasından hem de devlet bütçesinin buna müsâit bulunmamasından dolayı yapılan incelemeler neticesinde Beyoğlu'nda Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin⁴³ üçüncü katı Encümen tarafından bu iş için tercih edilmiş ve Amerikalılar tarafından da uygun bulunmuştur.⁴⁴

Bu gelişmeler üzerine 14 Aralık 1919'da Encümen'le Amerika Muâvenet Heyeti arasında Beyoğlu'ndaki satış yerinin faaliyete geçmesi için kontrat imzalanmıştır.⁴⁵ Beyoğlu'ndaki Kadınları Çalıştırma Cemiyetinin 3. katı Amerikalılar için yine aynı tarihte İaşe Encümeni tarafından kiralanmıştır. Satış yerinde çalıştırılacak memureler ise Kadınları Çalıştırma Cemiyeti tarafından sağlanmıştır.⁴⁶ Çapadaki baraka yangın-zede ve fakir İstanbul halkına hizmet vermekteydi. Yeni açılacak bu yerin özelliği ise bütün devlet dâirelerinde çalışan ve 2.000 kuruşa kadar maaş alan memurlara bir defaya mahsus ucuz fiyatla erzak ve eşya alımında hizmet verecek olmasıydı.⁴⁷ Bu hususta bütün devlet dâirelerinden 2.000 kuruşa kadar maaşı olan memurlarının isimlerinin yer alacağı bir defter

⁴² *İkdam*, nr. 8184, 1 RA 1338/24 Teşrin-i sâni 1335(1919), s. 3.

⁴³ I. Dünya Savaşı süresince erkek nüfusun cepheye sevki nedeniyle kentlerde ve kırsal alanlarda Osmanlı Kadın çalışma yaşamına çekilmiş, özellikle savaş yıllarında Enver Paşa'nın girişimiyle kadınları işe yerleştirmede önemli katkıları bulunan Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi kurulmuştur. Toprak, *Millî İktisat*, s. 314. Yayınlanan nizamnâmesinin ikinci maddesinde cemiyetin kuruluş amacı ".....kadınlara iş bulup kendilerini namuskârâne temin-i ma'îsete çalıştırarak himâye etmektir" şeklinde açıklanmıştır. Toprak, *Millî İktisat*, s. 316, 4n.

⁴⁴ *İkdam*, nr. 8181, 27 Safer 1338/21 Teşrin-i sâni 1919, s. 3. Satış yeri aranırken Encümen Kılıç Ali Camiini de bu iş için tahsis etmek istemiş, ancak Amerikalılar burayı beğenmemişlerdir. Verdikleri cevapta ellerindeki mevcut malın az olmasından dolayı İstanbul ve Beyoğlu olmak üzere iki yerde satış barakası işletmek istediklerini, bekledikleri külliyetli mal geldiği vakit yedi yerde satış mahalli açmayı düşündüklerini belirtmişlerdir. *Aynı yer*.

⁴⁵ *Alemdar*, nr. 363-2664, 22 Rebîül-evvel 1338/15 Kânûn-ı evvel 1335(1919), s. 2.

⁴⁶ *İkdam*, nr. 8205, 22 RA 1338/15 Kânûn-ı evvel 1919(1919), s. 2.

⁴⁷ *Peyam-ı Sabah*, nr. (Peyam nr. 393-151/Sabah nr. 10823), 10 Rebîül-ahır 1338/2 Kânûn-ı sâni 1336-1920, s. 3.

düzenleyip 1 Ocak 1920 tarihine kadar Encümene göndermeleri istenmiştir.⁴⁸ Nitekim belirtilen tarihte Dâhiliye Nezâreti başta olmak üzere diğer dâirelerce tanzim edilen defterlerin İaşe Encümeni’ne gönderildiği tespit edilebilmektedir.⁴⁹ Bu defterlerde kaydedilen isimlere göre memurlara İaşe Encümeni tarafından birer **vesika-i mahsûsa** verilecek ve memurlar bir defaya mahsus bizzat kendileri tarafından bu vesikayı göstermek suretiyle alış-verişlerini yapabileceklerdi.

Bir yandan vesikalar hazırlanırken diğer yandan bina dâhilinde kullanım için gereken raf ve dolapların imaline başlanmıştır. Satılacak olan eşyanın fiyatları ise Çapa’daki barakalarda olduğu gibi İaşe’nin bilgi ve onayı olmadan değiştirilemeyecektir.

Amerikalıların Beyoğlu’ndaki bu satış yeri resmen 4 Ocak 1920 sabah saat 9.00’da hizmete açılmıştır.⁵⁰ Ancak kısa bir süre sonra Amerika Muâvenet Heyeti ile İaşe Encümeni arasında anlaşmazlığın meydana geldiği görülmektedir. Zira gazetelere yansıyan haberler, anlaşma gereği heyetin memurlara beşer okka erzak satması gerekirken sadece birer okka ekme verilerak ellerinden vesikalarının alındığı şeklindedir. Bunun üzerine heyetle İaşe Komisyonu Başkanı Salih Bey arasında görüşmeler başlamıştır.⁵¹ Yapılan görüşmeler sonunda önceki kararlaştırılan şartlara uygun olarak memurlara dağıtımın devam edilmesine, ancak evrak-ı nakdiyenin kıymetinin düşmesinden dolayı bazı maddelerin fiyatlarının değiştirilmesine karar verilmiştir. Buna göre şeker 50, patiska 35, pirinç 35 ve ispermeçetin kıyyesi ise 70 kuruşa çıkarılmıştır.⁵²

Amerikan tanzim satışlarının faaliyetlerinin beklenenin aksine kısa süreli olduğu anlaşılmaktadır. Zira 15 Şubat 1920 tarihli bir gazete haberinden alınan bilgiye göre Amerika Muâvenet Heyeti’nin satış barakalarındaki satışların geçici olarak durdurulacağı bildirilmektedir. Buna sebep olarak mevcut mal ve zahirenin tükenmek üzere olması gösterilmiş ve yeni zahire ve eşya geldiğinde satışlara yeniden başlanacağı belirtilmiştir.⁵³ Ancak bu tarihten sonra barakaların tekrar faaliyete geçtiğine dair bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

⁴⁸ *Alemdar*, nr. 378-2678, 6 Rebîül-ahır 1338/29 Kânûn-ı evvel 1335, s. 4; *Peyam-ı Sabah*, nr. (*Peyam* nr. 393-151/*Sabah* nr. 10823), 10 Rebîül-ahır 1338/2 Kânûn-ı sâni 1336-1920, s. 3.

⁴⁹ *Alemdar*, nr. 384-2684, 12 Rebîül-ahır 1338/4 Kânûn-ı sâni 1336/1920, s. 3.

⁵⁰ *İkdam*, nr. 8224, 12 Rebîül-ahır 1338/4 Kânûn-ı sâni 1919, s. 3. *Peyam-ı Sabah*, nr. (*Peyam*, nr. 393-151/*Sabah* nr. 10823), 10 Rebîül-ahır 1338/2 Kânûn-ı sâni 1336-1920, s. 3.

⁵¹ *İkdam*, nr. 8233, 21 Rebîül-ahır 1338, s. 4.

⁵² *İkdam*, nr. 8240, 28 Rebîül-ahır 1338/20 Kânûn-ı sâni 1336-1920, s. 3; *Alemdar*, nr. 399-2699, 28 Rebîül-ahır 1338/20 Kânûn-ı sâni 1336(1920), s. 3.

⁵³ *Tasvir-i Efkâr*, nr. 2988, 24 Cemaziyel-evvel 1338/15 Şubat 1336, s. 2.

Rekabet piyasasını oluşturmak üzere açılan Amerikan barakalarının faaliyetini durdurmaları sürecinde Şehreminliği'ne İstanbul'un çeşitli yerlerinde ucuz eşya satmak için bir Fransız heyeti müracaat etmiştir. Fransız Ticaret Nezâreti'ne bağlı Fransız Ticaret Odasının bu müracaâtını incelemek üzere Şehremâneti'nde, Şehremini Cemil Paşa'nın başkanlığında bir komisyon teşkil edilmiştir. Fransız heyeti teklifinde İstanbul halkına piyasadan %25 eksisine gıda maddeleri ve her türlü eşya satmayı vaat ediyordu.⁵⁴ Şirkete bu konuda Fransız hükûmeti de gerekli yardımda bulunacaktı. Fransa'dan getirilecek olan eşya gümrük vergilerine ve hatta kantariyeye de tabi olacak ve bu mallar alış fiyatıyla nakliye masraflarına %7 kâr ilave edilerek halka satılacaktı. Fransız şirketi Fransa'dan eşyayı satın alacağı yerlerin belediyesinden alış fiyatlarını gösteren bir onaylı belgeyi ibrâz etmeyi de taahhüt ediyordu.⁵⁵

Kısa bir süre sonra Fransız heyeti ile Şehremâneti arasında anlaşma imzalanmıştır. Buna göre şehrin çeşitli noktalarında kurulacak olan barakalar bir sene müddetle açık kalacaktı. Eğer Şehremâneti bu barakaların faaliyetlerinin devamına gerek görürse iki ay evvelinden şirkete haber verecekti. Barakalarda satılacak mallar taze sebze, meyve, şeker, kahve, çay, tereyağı, peynir, yemek yağı, sabun, kömür, odun, kimyevi maddeler, çamaşır, ayakkabı, pamuklulardan oluşmaktaydı. Dışarıdan getirilecek bu eşyaya teklifteki gibi, alındığı fiyata nakliye ve gümrük masrafı dâhil edildikten sonra %7 kâr eklenecekti. Fransız şirketi eşyayı satın aldığı yerin belediyesinden satış fiyatını gösteren onaylı bir belge ibrâz edecekti. Belediye görevlileri ve İtilaf devletleri zabıtalı sürekli olarak barakaları teftiş edeceklerdi. Yapılan anlaşma uyarınca Fransız heyeti altmış gün içinde İstanbul, Beyoğlu ve Kadıköy'de üç baraka açmağa mecbur tutulmuştu. Bunu izleyen kırk gün zarfında ise üç baraka daha açılacaktı.⁵⁶ Fransız heyeti satılacak eşya ve gıda maddelerinin kaliteli olmasıyla birlikte, müşterilere güzel muamele etmeyi de taahhüt etmişti.⁵⁷ Şirket, Şehremâneti'nin teklifi üzerine mukaveleye konan, kararlaştırılan fiyat üzerinden kısa bir süre sonra %2 indirim yapma maddesini de kabûl etmişti.⁵⁸

Mukavelenin imzalanmasından sonra hazırlıklara başlanılmış ve ilk baraka Binbirdirek'te Sultan Mahmud türbesi civarında Şehremâneti karşısında gösterilen yerde inşâ edilmeye başlanmıştır.⁵⁹ Amerikan satış barakalarından farklı olarak açılacak barakaların inşaa masrafları Fransızlara aitti. Nitekim şirketin Binbirdirek'te kurulan bu ilk barakasının malzemeleri Selanik'ten getirilmişti.⁶⁰

⁵⁴ *Alemdar*, nr. 404-2704, 3 Cemaziyel-evvel 1338/25 Kânûn-ı sâni 1336 (1920), s. 2.

⁵⁵ *İkdam*, nr. 8239, 27 R 1338/19 Kânûn-ı sâni 1336-1920.

⁵⁶ *İkdam*, nr. 8259, 17 Cemaziyel-evvel 1338/8 Şubat 1336-1919, s. 2.

⁵⁷ *Tasvir-i Efkar*, nr. 3016, 28 Cemaziyel-ahir 1338/19 Mart 1336(1920), s. 2.

⁵⁸ *İkdam*, nr. 8289, 20 Cemaziyel-ahir 1338/11 Mart 1336-1920.

⁵⁹ *Tasvir-i Efkar*, nr. 3015, 27 Cemaziyel-ahir 1338/18 Mart 1336(1920), s. 3.

⁶⁰ *İkdam*, nr. 8275, 4 Cemaziyel-ahir 1338/24 Şubat 1336(1920), s. 3.

Mukavele gereği 22 Mart 1920'de açılan bu ilk barakada, Avrupa'dan beklenilmekte olan eşya ve gıda maddelerinin henüz gelmemesinden dolayı piyasadan toplatılan her çeşit gıda maddesi, halka piyasa fiyatının %25 ila %40'ı altında satılmıştır.⁶¹ Barakanın müdürü Müslüman bir Osmanlı vatandaşı olup⁶² satıcıların da özellikle Müslüman hanımlardan seçilmesine dikkat edilmiştir.⁶³ Dönemin başında, satış barakasının umuma açıldığı, sabah erkenden büyük çoğunluğun kadınların meydana getirdiği binlerce halkın satış barakalarından ihtiyaçlarını temin ettikleri ve Marsilya'dan baraka için gıda maddesi ve eşya yüklü bir geminin hareket ettiği de bildirilmektedir.⁶⁴

İlk baraka faaliyetlerini sürdürürken Fransız Şirketi tarafından Kadıköy'de ikinci satış barakasının tesisi için Kadıköy Belediye dâiresine müracaatta bulunulmuştur. Kadıköy Belediyesi barakanın inşası için belediye dâiresi yanında 30 metre uzunluğunda ve 8 metre genişliğinde bir yer tahsis etmiştir.⁶⁵ Böylece Fransızların ikinci barakası Kadıköy'de 1 Nisan 1920'de hizmete açılmıştır. Mukavelede iki ay içinde yapılması şart koşulan üç barakanın sonuncusunun inşasına ise Beyoğlu'nda, Beyoğlu Belediye dâiresi yanında başlanmıştır.⁶⁶

Barakalarda bir müdürün dışında sekiz satış memuru, bir kasadar ve bir de bilet memuru olmak üzere toplam on memur görev yapmıştır. Memurlara aylık altmış lira, kasadara ise yetmiş lira maaş tahsis olunmuştur. Çalıştırılacak memurların tespiti için Şehremâneti Beyoğlu eski müfettişi Sadık Bey tayin edilmiştir. İstanbul barakalarında memur olarak sadece hanımlar çalışırken Kadıköy'de memurların yarısı hanım yarısı erkeklerden oluşturulmuş, Beyoğlu'nda ise sadece erkek memurlar görev yapmıştır.⁶⁷ Bu üç barakanın dışında Beşiktaş ve Üsküdar'da kurulacak barakaların inşası için de çalışmalar başlatılmıştır. Marsilya'dan şirket adına gönderilen eşya ve gıda maddeleri yüklü vapurun Beyrut'tan İstanbul'a doğru hareket etmekte olduğu, geminin İstanbul'a ulaşmasından sonra Fatih ve Aksaray'da da birer satış barakası kurulacağı o tarihlerde basına yansıyan haberler arasındadır.⁶⁸

Aynı Fransız gurubu İstanbul'da et fiyatlarının olağanüstü yükselmesini sebep göstererek, bir kârgir baraka inşa ettirmek suretiyle burada et satışı yapmayı da Şehremâneti'yle birlikte kararlaştırmıştır. Bu barakada ucuz fiyatla kemiksiz et satışı yapılacaktır.⁶⁹

⁶¹ *İkdam*, nr. 8296, 29 Cemaziyel-ahir 1338/ 20 Mart 1920, s. 2.

⁶² *Tasvir-i Efkâr*, nr. 3016, 28 Cemaziyel-ahir 1338/19 Mart 1336, s. 2.

⁶³ *İkdam*, nr. 8296, 29 Cemaziyel-ahir 1338/ 20 Mart 1920, s. 2.

⁶⁴ *İkdam*, nr. 8299, 2 Recep 1338/23 Mart 1920, s. 2.

⁶⁵ *İkdam*, nr. 8288, 19 Cemaziyel-ahir 1338/10 Mart 1336-1920, s. 3.

⁶⁶ *İkdam*, nr. 8304, 7 Recep 1338/28 Mart 1920.

⁶⁷ *Tasvir-i Efkâr*, nr. 3017, 29 Cemaziyel-ahir 1338/20 Mart 1336(1920), s. 2.

⁶⁸ *İkdam*, nr. 8304, 7 Recep 1338/28 Mart 1920.

⁶⁹ *Tasvir-i Efkâr*, nr. 3017, 29 Cemaziyel-ahir 1338/20 Mart 1336, s. 2.

Fransız şirketi tarafından İstanbul'un çeşitli yerlerinde açılmakta olan bu satış barakalarının denetlenmesi işi, yukarıda mukavele maddeleri içinde de yer aldığı üzere Şehremâneti'ne aitti. Satış barakalarının kontrolünü sağlamak üzere kurulan Murakebe Müdürlüğü'ne eski Murâkebe-i İktisâdiye Şubesi Müdürü Mesud Bey tayin edilmiştir.⁷⁰

Fransız satış barakaları satışlarını devam ettirirken bir süre sonra yapılan kontroller sırasında, yiyecek ve erzakın barakaların kurulma maksadına uygun olmayan derecede fazla fiyatla satılmaya başlandığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine İstanbul Şehremâneti tarafından bir yandan İstanbul ahalisine ucuz eşya ve erzak satılmadığı takdirde anlaşmanın derhal feshedileceği bildirilip satışlar durdurulurken, diğer yandan Fransız şirketine Osmanlı tüccarının katılımını sağlayacak bir iştirak projesi hazırlamak üzere Şehremâneti'nde bir komisyon teşkil etmiştir.⁷¹ Bir süre sonra basına yansıyan bir haberde Şehremâneti'nin Fransız şirketi ve yeni ortaklarıyla bir mukavele akdetmek üzere olduğu ve dolayısıyla satışları durdurulan Üsküdar, Kadıköy, Beyoğlu ve İstanbul'daki barakaların yeniden faaliyete geçirileceği belirtilmektedir.⁷²

İki taraf arasında çıkan anlaşmazlıkların sonuca ulaşması epey sürmüştü neticede Fransız şirketi ve Şehremâneti Barakalar Komiseri Mesud Bey İaşe müttefik devletler temsilcisi nezdinde toplanarak yeni bir mukavelenâme tanzim etmişlerdir. Bu mukavelenamede, ilk yapılan mukavelenin süresinin dolmak üzere olması sebebiyle üç sene daha uzatılmış ve şirketin sermayesine 100.000 lira daha ilave edilerek 13 barakanın daha açılmasına karar verilmiştir. İlk mukavelenamede olduğu gibi şirket, satılan mal ve eşyayı dışarıdan getirecektir. Uzatılan sürenin sonunda şirketin barakaların inşasına sarf ettiği tutar tamamen çıkartılarak barakalar Şehremânetine bedelsiz devrolunacaktır. Aynı zamanda eski mukavelenamede de yer aldığı üzere barakalarda çalıştırılacak memur ve müstahdemler Osmanlı tâbiyetinden olacaktı. Özellikle Müslüman erkek ve kadın memurlardan memnun olan şirket özellikle resmî memuriyetlerde görev almamış olanları ve ihtiyaç sahiplerini tercih edip çalıştıracaktı.⁷³

Bu anlaşmadan sonra halka zaruri ihtiyaç maddeleri satışlarına başlayan barakalardan, Şehremâneti bir ara belediye zabıtalarna bedelini ödemek suretiyle erzak verilmesi şeklinde faydalanmak istemişse de bu girişiminde başarılı olamamıştır.⁷⁴

⁷⁰ *Peyam-ı Sabah*, nr. (*Peyam* nr. 500, *Sabah* nr. 10930), 27 Recep 1338/18 Nisan 1336 (1920), s. 2.

⁷¹ *İkdam*, nr. 8443, 19 Zilhicce 1338/3 Eylül 1336, s. 2.

⁷² *İkdam*, nr. 8450, 25 Zilhicce 1338/10 Eylül 1920.

⁷³ *Peyam-ı Sabah*, nr. (*Peyam* nr. 778, *Sabah* nr. 11208), 23 Cemazziyel-ahır 1339/ 2 Şubat 1337 (1921), s. 3.

⁷⁴ *Peyam-ı Sabah*, nr. (*Peyam* nr. 1015, *Sabah* nr. 11445), 29 Muharrem 1340/ 2 Teşrin-i evvel 1337 (1921), s. 2.

4. İstanbul'da Uygulanan Numune Bakkallar Modeli

İşgal altındaki İstanbul'da pahalılıkla mücadele amacıyla uygulama alanına sokulan diğer yöntem ise numune bakkallar modelidir. Numune bakkallar, çalışmanın başlarında kuruluşu ve faaliyetlerinden bahsedilen İaşe Encümeni bünyesinde çalışan Mücadele-i İktisâdiye Heyeti tarafından teşkil edilen bir oluşumdur. Malın doğrudan toptancıdan uygun bir fiyatla temin edilmesi ve halka da aynı şekilde satılması maksadıyla oluşturulan bir yöntemdir. Amaç bir yandan toptancı ve perakendeci arasındaki aracıyı kaldırmak, diğer yandan ise bakkalları kontrol altında tutarak karaborsacılık yapmalarına engel olmaktır.

Aralık 1919 itibarıyla hayata geçirilen Numune bakkallarının kurulma kararı alındıktan sonra hemen teşkilâtı oluşturulmuş ve bu doğrultuda İstanbul'un çeşitli semtlerinde numune bakkalları belirlenmiştir. Dönemin basınında bu konuda halka bilgi verilmiş ve numune bakkallarının bulunduğu semtler bildirilmiştir.⁷⁵ Bunlar yeni kurulan bakkal dükkânları olmaktan ziyade devletle mukavele yaparak numune bakkallar modeline dâhil olan bakkallardır. Zira bu uygulamaya dâhil olan bakkallar satacağı malların devlet tarafından ucuza teminini garantilemek gibi bir avantaja sahip olmaktadır. Teşkilât tamamlandığında İstanbul genelinde toplam 61 adet numune bakkalının oluşturulduğu görülmektedir.⁷⁶

İaşe Encümeni erzakın uygun ve düzenli bir şekilde tedarik edilmesi, halka ucuz fiyatla satılmasının devamlılığını ve kontrolünü sağlamak için bakkallarla mukavele yapmıştır.⁷⁷

İaşe numune bakkallarının oluşturulma amacı mukavelede de açık bir şekilde belirtilmiştir. Buna göre adı geçen uygulama ile malın doğrudan doğruya toptancıdan uygun bir fiyatla temin edilmesi ve halka da aynı şekilde satılması hedeflenmektedir. Böylece toptancı ile perakendeci arasında pay sahibi olan araçların kaldırılması düşünülmüştür. Mukavelede perakendeci esnafın fiyatlarını dilediği gibi yükseltmesine engel olunmak ve onların sürekli olarak kontrolünü sağlamak hususunda bağlayıcı maddeler yer almaktadır. Nitekim numune bakkallara satın aldıkları her mal için, alış fiyatlarını gösteren faturalarını bulundurmaları zorunluluğu getirilmiştir. Numune bakkal alış fiyatına meşru bir kâr ilave ettikten sonra çevresindeki diğer bakkal dükkânından – ki bu numune bakkalı kapsamı dışındaki bakkal dükkânıdır – daha ucuz bir fiyat tespit edip etiketini ona göre düzenleyecektir. Piyasa yükselse bile numune bakkallar

⁷⁵ *İkdam*, nr. 8192, s. 2, 9 Rebîül-evvel 1338/2 Kânûn-ı evvel 1335; *Alemdar*, nr. 351-2651, s. 3, 9 Rebîül-evvel 1338/2 Kânûn-ı evvel 1335(1919).

⁷⁶ *Alemdar*, nr. 364-2664, s. 2, 22 Rebîül-evvel 1338/15 Kânûn-ı evvel 1335(1919).

⁷⁷ Mukavele maddelerinin tam metni *İkdam*, nr. 8191, 8 Rebîül-evvel 1338/1 Kânûn-ı evvel 1335(1919), s. 3 ve *Alemdar*, nr. 363-2664, 22 Rebîül-evvel 1338/15 Kânûn-ı evvel 1335(1919), s. 2'de neşredilmiştir.

ellerindeki malın etiketine, nizama aykırı bir şekilde kâr ilâve edip satamayacaklardır. Bu hususta iâşe memurları numune bakkallarını sürekli olarak denetleyecek ve gerekirse etiketlerindeki fiyatların belirtilen şartlara uygunluğunu tespit için fatura talep edebileceklerdir. Bu madde perakendeci esnafın karaborsacılık yapmasını engellemek maksadıyla konulmuştur.

Mücadele-i İktisâdiye Müdüriyeti, daha ucuz mal vermeyi taahhüt eden tüccarları numune bakkallarına bildirecektir. Buna göre bakkallar un, pirinç, bulgur, fasulye, patates, nohut, tereyağı, Amerika yağı, zeytinyağı, şeker ve diğer ithalat eşyası gibi genel olarak toptan alınabilen ve listesi kendilerine Mücadele-i İktisâdiye Müdüriyeti tarafından verilecek olan gıda ve zaruri ihtiyaç maddelerini, haftadan haftaya satın alacaklardır. Her bakkal heyet tarafından verilen listeye göre kendilerinin bir hafta içinde ne kadar mala ihtiyaçları olduğunu gösterecekleri bir liste düzenleyecektir. Daha sonra bütün numune bakkallarının ihtiyacı olan miktara göre büyük tüccardan toptan olarak ucuz fiyatla mal satın alma hususunda Mücadele-i İktisâdiye Müdürlüğü gereken çalışmayı yapacaktır. Malların piyasadan satın alınması numune bakkalları arasından seçilecek kişiler tarafından yapılıp, peşin para ile ve ihtiyaçları nispetinde dağıtılacaktır. Toptan olarak satın alınıp numune bakkallarına dağıtılan yukarıda çeşitleri belirtilen gıda maddeleri haftalık ihtiyaca göre tespit edildiğinden, bu malların satış fiyatları bir hafta müddetle aynı olacaktır. Mücadele-i İktisâdiye Müdüriyeti toptan alınan bu malların bir hafta süreyle her numune bakkalda halka kaç kuruşa satılacağını, haftalık liste halinde neşredek ve piyasa fiyatı değişse dahi, hafta boyunca aynı fiyatlar üzerinden halka satış yapılacaktır. Malların bittiği veya bozulduğu iddiasıyla satıştan kaldırılmasını önlemek üzere iâşe müfettişi ve memurları devamlı kontrol edeceklerdir.⁷⁸

Kurulan bu sistemde bakkallar tarafından halka dağıtılmak üzere Anadolu'dan getirilmek istenecek mallar için de kolaylık sağlanmaktaydı. Buna göre numune bakkallarına, malların getirileceği yerlerin iâşe memurları vasıtasıyla en uygun şartlarla nakli konusunda İâşe Encümeni'nce yardım ve kolaylığın gösterileceği belirtilmekteydi. Şimendiferlerin durumunun düzelmesi halinde ise⁷⁹ numune bakkallarının Anadolu'dan tedarik edecekleri erzak vs. kolaylıkla getirebilmeleri için İâşe Encümeni her türlü tedbiri alacağını vaat etmekteydi. Mücadele-i İktisâdiye Müdüriyeti'nin vereceği liste dışında bulunan, yani toptan alınmayan ve her bakkalın kendi çeşidine göre satmak isteyeceği mallar için de mukavelede açıklık getirilmiştir. Buna göre böyle malların fiyatlandırılma işleminde fire verenlere azami %15, vermeyenlere %10 kâr ilave

⁷⁸ *İkdam*, nr. 8191, 8 Rebül-evvel 1338/1 Kânûn-ı evvel 1335(1919), s. 3 ve *Alemdar*, nr. 363-2664, 22 Rebül-evvel 1338/15 Kânûn-ı evvel 1335(1919), s. 2.

⁷⁹ Zira Anadolu demiryolları Millî Mücadele yıllarında daha çok askerî amaçlarla kullanılmakta ve Anadolu Şimendifer Kumpanyası tüccarlara yeterli sayıda vagon tahsis edememekteydi.

edildikten sonra alış fiyatına göre liste tanzimi numune bakkallarına bırakılmıştır. Ancak bu gibi mallara da konulan fiyatlar yeni esnafa örnek olacağından, alıcıya ucuz yansımaya dikkat edilmesi önemle vurgulanmıştır.

Numune bakkallarının mukavele şartlarına riâyet etmemeleri halinde İaşe Encümeni bu mukaveleyi feshedebilme ve dilerlerse numune bakkalları da aldığı mallara karşı hiçbir ilişkisi kalmamak ve en az 15 gün evvelinden İaşe Encümeni’ne durumu bir dilekçe ile bildirmek şartıyla bu mukaveleyi bozabilme hakkına sahip tutulmuşlardır.

İçeriği taraflarca kabul edilen numune bakkallar için düzenlenen bu mukavelenin 1 Aralık 1919 tarihinden İaşe Encümeninin lağvına kadar geçerli sayılacağı ve iki nüsha olarak tanzim ve teâti kılınacağı da mukavelede belirtilmiştir.⁸⁰

Numune bakkallarıyla İaşe Encümeni arasındaki anlaşma esaslarını ihtiva eden mukavele matbu hale getirilerek iaşe müfettişlerine birer adet dağıtıldığı gibi,⁸¹ yukarıda isimleri verilen 61 adet bakkal ile de teâti edilmiştir.⁸²

Bu şekilde faaliyete geçen numune bakkallarına mukavelede belirtildiği üzere Encümen tarafından toptancı esnaftan mal tedarik edilmesi uygulamasının hemen başlatıldığı dönemin basınından takip edilebilmektedir. Encümen tarafından numune bakkallarına mal verecek toptancılarla görüşüldüğü ve Encümen’in şartlarının müstahsillerce aynen kabul edildiği ve zeytin, sabun, zahire, şeker, yağ, fasulye üzerine muamele yapmak arzusunda bulunan tüccarların iaşeye müracaat etmekte oldukları yine basın aracılığıyla halka bildirilmiştir.⁸³ Nitekim kısa bir süre sonra Encümen’in aracılığıyla numune bakkallarına çuvalı 12 liradan Kanada unu dağıtıldığı gazetelere yansıyan haberler arasındadır.⁸⁴

İstanbul hükûmetinin 1 Haziran 1920 tarihli bir kararname ile İaşe Encümeni’ni kaldırıp Encümen’in idarî ve adlî işleri Şehremanetine, ithalat ihracat kısmını da bir heyete devretmesi numune bakkallar uygulamasının sonunu getirmiştir.

6. Sonuç

I. Dünya Savaşı sonrasında pek çok devleti etkisi altına alan pahalılığın, Mütareke döneminin işgal altındaki İstanbul’unda etkisinin daha fazla olması kaçınılmazdır. Mütareke sonrası İaşe Encümeni’nin kurulmasıyla İstanbul’daki fiyat artışlarına karşı mücadelede önemli bir adım atılmıştır. Encümen’e bağlı Mücadele-i İktisâdiye Kalemî teşkili sonrasında zaruri ihtiyaç maddelerini dahi satın almakta güçlük çeken İstanbul

⁸⁰ *İkdam*, nr. 8191, 8 Rebîül-evvel 1338/1 Kânûn-ı evvel 1335(1919), s. 3 ve *Alemdar*, nr. 363-2664, 22 Rebîül-evvel 1338/15 Kânûn-ı evvel 1335(1919), s. 2.

⁸¹ *Alemdar*, nr. 363-2663, s. 3, 21 Rebîül-evvel 1338/14 Kânûn-ı evvel 1335 (1919).

⁸² *Tasvir-i Efkâr*, nr. 2934, s. 2, 27 Rebîül-evvel 1338/21 Kânûn-ı evvel 1335 (1919).

⁸³ *İkdam*, nr. 8192, s. 2, 9 Rebîül-evvel 1338/2 Kânûn-ı evvel 1335 (1919).

⁸⁴ *Tasvir-i Efkâr*, nr. 2934, s. 2, 27 Rebîül-evvel 1338/21 Kânûn-ı evvel 1335 (1919).

halkını ferahlatmak amacıyla bu çalışmada sıralanan bir dizi ekonomik uygulamalar faaliyete geçirilmiştir. Ancak burada unutulmaması gereken husus 13 Kasım 1918'den itibaren İstanbul'un itilaf devletlerince fiilen işgal altına alınmış olmasıdır. Dolayısıyla bu çalışmada açıklanmaya çalışılan ekonomik düzenlemeler böyle bir siyasî ortamda gerçekleşmiştir. Nitekim 16 Mart 1920'de Osmanlı kurumlarını tamamen kontrolleri altına alan itilaf devletleri İstanbul'u resmen işgal etmişlerdir. Bu resmî işgalden bir müddet sonra İstanbul Hükümeti malî konularda görev yapan farklı komisyonların birleşmesi doğrultusunda bir karar almıştır. Böyle bir karar verilmesinin sebebi devletin iktisadî meselelerinin İhracat ve İktisat komisyonlarıyla İlaş Encümeni gibi aslında aynı amaca hizmet eden kurumlardan yönetilmesi yerine bir tek sorumlu makamdan idaresinin memleket için daha faydalı olacağı ve böylece Osmanlı kambiyo sunun itibarının da artış göstereceği şeklindedir.⁸⁵ Bu cümleden olarak 1 Haziran 1920 tarihinden itibaren geçerli olacak bir kararname ile İlaş Encümeni kaldırılmıştır.⁸⁶ İlaş Encümeni'nin adlî ve idarî işlemleri Şehremaneti'ne havale edilmiş, ithalat ve ihracat kısmının ise bir heyet tarafından idaresi karar altına alınmıştır.⁸⁷ İlaş Encümeni'nin kaldırılışı numune bakkallarının da sonunu getirmiştir. Çünkü numune bakkallarıyla yapılan mukavelenin on ikinci maddesi, "İlaş Encümeni ile bakkallar arasındaki bu mukavelenin İlaş Encümeni'nin ortadan kaldırılmasına kadar geçerli olacağı" şeklindedir.⁸⁸ Dolayısıyla İlaş Encümeni'nin kaldırılmasıyla birlikte altı ay gibi kısa bir müddet süren bu uygulamanın anlaşması da feshedilmiştir.⁸⁹

Aynı dönemin ilgi çekici uygulaması rekabet piyasası ortamını oluşturma girişimidir. Burada amaç, şehrin muhtelif yerlerine kurulacak barakalarda ithal edilecek zaruri ihtiyaç maddelerinin düşük fiyatla satılması ve bu sayede rekabet ortamının yaratılarak piyasa fiyatlarının aşağı çekilmesinin sağlanıp halkın alım gücünün arttırılmasıdır. Hükümetin yurt dışından kendi adına ucuz mal getirip sattırmaya malî gücü olmaması ve mevcut siyasî ortamda vurgunculuk ve karaborsaya alışan yerli tüccarların da bu işe sıcak bakmamaları gibi sebepler neticesi başlatılan uygulamaya birbirini takiben Amerikalı ve Fransız iki yabancı gurup talip olmuştur. Aslında incelenen döneme dikkat edildiğinde, Amerika'nın I. Dünya Savaşı sırasında kesintiye uğrayan Doğudaki ticarî

⁸⁵ BOA, DUİT., nr. 37-2/15-1, leff 5.

⁸⁶ *Tasvir-i Efkâr*, nr. 3019, 18 Recep 1338/8 Nisan 1336; *Peyam-ı Sabah*, (*Sabah* nr.10972-*Peyam* nr.542), 11 Ramazan 1338/30 Mayıs 1336 (1920), s. 3. Kararnâme maddeleri BOA, DUİT., 37-2/15-1, leff 1; *Peyam-ı Sabah*, (*Sabah* nr. 10974-*Peyam* nr. 544), 13 Ramazan 1338/ 1 Haziran 1336 (1920), s. 3'de yer almaktadır.

⁸⁷ BOA, DUİT., nr. 37-2/15-1; *Peyam-ı Sabah*, (*Sabah* nr.10962-*Peyam* nr.532), 1 Ramazan 1338/20 Mayıs 1336 (1920), s. 3.

⁸⁸ *İkdam*, nr. 8191, 8 Rebîül-evvel 1338/1 Kânûn-ı evvel 1335(1919), s. 3 ve *Alemdar*, nr. 363-2664, 22 Rebîül-evvel 1338/15 Kânûn-ı evvel 1335 (1919), s. 2.

⁸⁹ Nitekim gerek dönemin arşiv vesikalarında ve gerekse basınında, bu tarihten sonra bir daha numune bakkallarına dair herhangi bir bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır.

faaliyetlerini mümkün mertebe genişletmek üzere yeniden harekete geçtiği zamandır. Nitekim bu amaçla Doğu piyasalarıyla irtibat sağlanıp ticaret yapmak üzere şirketler kurulmuş ve bu şirketler, Balkanlar, Anadolu ve Mısır'daki önemli merkezlerde yerli ticarethaneler, Ticaret Nezâreti ve Ticaret odaları gibi müesseselerle görüşmelere girişmek üzere memurlar göndermişlerdir.⁹⁰ Dolayısıyla böyle bir girişim kendi mallarının Osmanlı piyasalarında tanınması ve tercih edilmesi için önemli bir fırsattır. Diğer taraftan Amerika Muâvenet Cemiyeti aynı dönemde gerek siyasî ve gerek iktisadî politikaları gereği Osmanlı topraklarında ihtiyacı olan halka ücretsiz yiyecek ve muhtelif eşya gibi zaruri ihtiyaç maddeleri dağıtmada faal rol oynamaktadır. Bu sayede Osmanlı toplumunun sempatisini kazanma isteğinin de bu faaliyetlerinde rol oynadığı daha sonraki siyasî gelişmelerde açıkça görülmektedir. Bununla birlikte 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgalinden sonra Amerikan barakaları faaliyetlerini durdurmuştur. Bu süreçte Fransızlar satış barakaları açmak için harekete geçmişlerdir. Fransızların aynı dönemde bir yandan Osmanlı topraklarını işgal ederlerken, Fransa Ticaret Nezaretine bağlı Fransız Ticaret Odası'nın üyelerince oluşturulan bir şirketin Fransa hükûmetinin de desteğiyle diğer yandan işgal altındaki İstanbul'da satış barakaları açmaları ise manidardır.

Netice itibariyle Mütareke dönemi İstanbul'unda başvuru ekonomik uygulamaların sık sık hükûmetin el değiştirdiği, yabancı devletlerin işgali altındaki İstanbul'da başarılı olup sonuca ulaşması beklenemez. Zira incelenen dönemin sonunda Mondros Mütarekesi ile fiilen yıkılan ve toprakları işgal edilen Osmanlı Devleti, 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması ile hukukî yönden de parçalanmış ve siyasî, ekonomik, malî, askerî alanlarda çok ağır yükümlülükler altına sokulmuştur. Ancak Mütareke döneminden itibaren başlayan işgallere karşı İstiklal Harbi başlatılarak Anadolu'da yeni Türk Devletinin temelleri atılmış, kazanılan üstün başarıyla Sevr hiçbir zaman uygulanamamış ve bağımsız Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Bununla birlikte bu çalışmada incelenmeye çalışılan ekonomik uygulamaların bir kısmının genç Türkiye Cumhuriyeti'ne model teşkil ettiğini rahatlıkla söylemek mümkündür. Zaruri ihtiyaç mallarının fiyatlarının devlet tarafından tespiti, satılan mallar üzerine fiyat etiketlerinin konması, sebze ve meyve toptancı hallerinin açılması, zahire borsaları, fiyatların belediyelerce denetimi bu cümledendir. Diğer taraftan bir dönem İstanbul Belediyesi tarafından kurulan tanzim satış yerlerinde halka düşük fiyatla yurt dışından getirilen zarurî ihtiyaç mallarının satılması, rekabet ortamının mahallî yönetimce oluşturulmasından başka bir şey değildir.

---

⁹⁰ *Vakit*, nr. 634, 5 Zilkade 1337 (3 Ağustos 1335/1919).

Kaynaklar/ References

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhiliye Nezâreti İdâre-i Umûmî Tasnifi (DH-İ.UM)

nr. E/57/47; nr. E/57/59; nr. 20-7/2-5; nr. 20-8/2-68.

Dosya Usulü İradeler Tasnifi (DUİT)

nr. 37-2/15-1; nr. 37-2/15-2; nr. 37-2/15-4; nr. 37-2/15-6

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV)

nr. 217/53.

Osmanlıca Gazeteler

Alemdar

İkdam

Takvim-i Vekayi

Tasvir-i Efkâr

Peyâm-ı Sabah

Vakit

Araştırma Eserleri

Akyıldız, Ali, *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kâğıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*. İstanbul: Eren Yayınevi, 1996.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkilâbı Tarihi*, Cilt III, Kısım 4. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1967.

Çavdar, Tevfik, *Millî Mücadele Başlarken Sayılarla ". . . Vaziyet ve Manzara-i Umumiye"*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971.

Eldem, Vedat, "Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri, 8-10 Haziran 1973*, Ed. Osman Okyar. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1975.

Eldem, Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994.

Öğün, Tuncay, *Kafkas Cephesinin I. Dünya Savaşındaki Lojistik Desteği*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.

Tahsin Paşa, *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990.

Toprak, Zafer, *Türkiye'de "Millî İktisat" 1908-1918*. Ankara: Yurt Yayınları, 1982.

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. Arzu Terzi | İstanbul Üniversitesi |
terzi[at]istanbul.edu.tr | ORCID: 0000-0001-8820-8110**

1989 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olan Terzi, aynı yıl Tarih Bölümü'nün Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalına Araştırma Görevlisi atanarak akademik hayatına başladı. Asistanı olduğu Prof. Dr. Mübahat S. KÜTÜKOĞLU'nun danışmanlığında 1992 yılında "Aydın Güzelhisarı'nın (Aydın Şehri) Sosyal ve İktisadî Durumu" adlı tez çalışmasıyla yüksek lisansını, 1998 yılı başında "Hazine-i Hassa Nezareti" adlı tezi ile doktorasını tamamladı. Yüksek lisans tezi "Chapter 5: Güzelhisar-Aydın: Portrait of a West Anatolian City, The Ottoman State and Societies in Change, *A Study of the Nineteenth Century Temettuat Registers* (Kegan Paul, London-Newyork-Bahrain 2004, 141-171) da yayınlandı. Doktora Tezi ise Türk Tarih Kurumu tarafından (*Hazine-i Hassa Nezareti*, Ankara 2000) neşredildi. Prof. Arzu Terzi'nin diğer kitapları *Sultan Abdülhamid'in Mirası Petrol ve Arazi; Sarayda İktidar Mücadelesi - Saray Mücevher İktidar; Bezmiâlem Valide Sultan; Bezmiâlem Valide Sultan Vakfiyeleri*'dir. Terzi, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi'nde (AUZEF) okutulmak üzere *Osmanlı İktisat Tarihi, Osmanlı Teşkilatı ve Kültür Tarihi ve Osmanlı Sosyal Tarihi* adlarında üç adet ders kitabı yazmıştır. A. Terzi'nin kitapları dışında yurt içi ve yurt dışında yayınlanmış çok sayıda kitap bölümleri, makaleleri ve bildiri metinleri bulunmaktadır. Prof. Dr. Arzu Terzi bir yandan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Müdürlüğü'nü diğer yandan da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi Baş Editörlüğü vazifelerini yürütmektedir. 2021 yılından itibaren Türk Tarih Kurumu aslı üyesi olarak görev yapmaktadır.

**Prof. Dr. Arzu Terzi | Istanbul University |
terzi[at]istanbul.edu.tr | ORCID: 0000-0001-8820-8110**

In 1989, Terzi graduated from Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History and started her academic career in the same year by being appointed as a Research Assistant to the Department of History of Ottoman Institutions and Civilization. Terzi, under the supervision of Professor Mübahat S. Kütükoğlu, completed her master's degree in 1992 with her thesis entitled *Aydın Güzelhisarı'nın (Aydın Şehri) Sosyal ve İktisadî Durumu* (The Social and Economic Situation of Aydın Güzelhisarı (Aydın City)) and her PhD in the early 1998 with thesis entitled *Hazine-i Hassa Nezareti* (The Ministry of Private Treasury of the Ottoman Sultan). An article based on her master's thesis published as Chapter 5: Güzelhisar-Aydın: Portrait of a West Anatolian City, The Ottoman State and Societies in Change in *A Study of the Nineteenth Century Temettuat Registers* (Kegan Paul, London-New York-Bahrain 2004, 141-171). Her PhD thesis was published by the Turkish Historical Society (Türk Tarih Kurumu) in 2000 entitled *Hazine-i Hassa Nezareti*. Terzi's other books are *Sultan Abdülhamid'in Mirası Petrol ve Arazi* (Sultan Abdülhamid's Legacy: Petrol and Land), *Sarayda İktidar Mücadelesi: Saray, Mücevher, İktidar* (The Struggle for Power in the Palace: Palace, Jewelry, Power), *Bezmiâlem Valide Sultan* (Bezmiâlem Valide Sultan Endowments). In addition to her books, Terzi has many book chapters, articles and papers published in Türkiye and abroad. On the other hand, she continues her research in the fields of Ottoman Socio-economic History, Ottoman Institutions, and Palace Organization. Professor Terzi is the Director of Centre for Historical Research and Editor-in-Chief of Turkish Journal of History. Since 2021, she has been a full member of the Turkish Historical Society.